

İçtiyhâd Kapısı Açık mı Kapalı mı?

İçtiyhâd kavramı, ismi zikredildiğinde üzerinde uzun uzadıya düşünülmesi gereken ve hakkında cüzâfen konuşulan mefhumlardan bir hayli uzak tutulması gereken bir kavramdır. Bunun için günümüzde içtiyhâd meselesini konuşurken belli kriterlerin üzerine örterek değil de bâ husus bu ölçüler üzerinde i'mal-i fikir yaparak konuşmak gerekir. İçtiyhâdla ilgili elimize aldığımız muasır kitapların neredeyse hemen tamamı asrımızda içtiyhâd kapısının kapanmadığını, bu şekilde bir iddiain müdafilerinin aşırı taassup sahibi belli zümrelerden başkaları olmadığını söylemektedirler. Peki, içerisinde bulunduğumuz mevcut durumu ve müşahede ettiğimiz belli olayları düşündüğümüzde “acaba gerçekten böyle midir”? diye sormadan edemiyor insan. Ümmetin seleften halefe üzerinde icma ettiği meseleler bu gün belli insanların hevâ ve heveslerine kurban edilmiyor mu? Tâ Peygamber Aleyhissalatü vesselam efendimizden günümüze kadar tevatüren sabit olmuş meseleler günümüzde İslam âleminin başına ahtapot misali musallat olmuş güruh-i lâ yuflihûn'un arzu ve isteklerine peşkeş çekilmiyor mu?

Günümüzde içtiyhâdı savunanlar şayet müçtehit imamlarımızın yaptığı gibi Kur'an'ı ve sünneti sahabe gibi anlama çizgisinden taviz vermemek suretiyle nevazil meselelere fetva verip vermemeyi kastediyorlarsa bu belki düşünülebilecek bir şeydir. Tabi bu da ehli olan kimseler için geçerli olabilecek bir durumdur. Yoksa kadınların hayız hallerinde de oruç tutabileceklerini, mescitlere girebileceklerini, İsa aleyhisselam'ın tekrar yeryüzüne inmeyeceğini, Cehennem'in ebedi olmadığını, günümüzde kılınan teravih namazlarının bidat olduğunu savunduktan sonra önüne koyulan arapça bir kitabın ibaresini okumakta güçlük çeken ve şöyle böyle okuduğu iki satır ibarede birçok hata edebilen naylon müçtehitlerden bahis yapmıyoruz. Zaten yaşadığımız asırda İslam âleminin bu şekilde bölük pörçük olmasının, Müslümanların sözlerinin nefaz bulmamasının sebebi bu samimiyetsizlerden kaynaklanmaktadır. Yine günümüzde içtiyhâdı savunanların müçtehit diye kastettikleri kimseler her hangi bir üstadın rahle-i tedrisatından geçerek esaslı bir ilme sahip olmak yerine, ilmi kitaplardan almaya heves etmiş sahafiler ise şayet, ^[1] bu iddia da mü'minlerce asla müsellemlenemeyen bir iddiadır. Biz, hakiki müçtehitlerin izine hasret çekmekteyiz. Aksi takdirde, İmam Kevserî'nin ifadesiyle “mahalle mescidinde bile imam olmaya salâhiyetli olmayacak kimselerin birileri tarafından şişirilerek “ümmeitin imamı, asrın imamı” ^[2] şeklinde yaftalanmaları zaten gözlerimizin görmeye devamlı âşinâ olduğu bir manzaradır.

Tüm bunlardan sonra, içtiyhâd mevzuuyla ilgili asrımıza yakın zamanda hayat sürmüş veya el'an berhayat olan alimlerden bir kısımlarının bu konuyla ilgili ne tür kanaatler taşıdıklarını bir inceleyelim:

Bu meseleden “İrşadu’l-Fuhûl” ünde bahis yapan eş-Şevkânî, konuyla ilgili bir asırda müçtehidin bulunmamasının caiz olup olmaması yönünde selef âlimlerinin kavillerini aktardıktan sonra mefhumen şunları söyler: “Bu gibi konularda bahsi uzatmak çok fayda getirmez. Zira iş çok açıktır. Taklit esiri kimselerin söyledikleri Allah’ın kendilerine marifet kapılarını açtığı kimseleri bağlayıcı değildir. Kim Allah’ın fazlını bazı kullarına tahsis eder ve şeriatı anlamayı sadece geçmiş asırlarda yaşamış kimselere tahsis ederse bu kişi Allah’a ve her bir kulu için vazedilmiş şeriatına karşı cüret etmiş olur. İçtihadın kapısının kapatılması ve bir asırda müçtehit bulunmamasının caiz olması demek kitap ve sünnetle amel etmenin kaldırılması demektir. Ve neticede kendileri de kitap ve sünnetle amel eden bir kısım insanların taklidinden başka bir yolun kalmaması demektir. Kitap ve sünnetle amel etmek sadece geçmiş asırlarda yaşamış belli kişilere mahsus bir ameliyye ise ve bunlara da sadece onları taklit etmek düşüyorsa Allah’ın hükümlerini kitabullahtan ve Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’ ın sünnetinden öğrenmeye imkân bulamıyorlarsa bu batıl tefrikanın ve bozuk fikrin delili nedir? Bu nesih değilse nedir? [3]

Vehbe ez-Zühayli’nin bir takım eserlerden ve âlimlerden naklettiği ve bazen de kendi görüşlerini araya serpiştirdiği görüşlerinin bulunduğu bu konuyla ilgili yazdıklarına bakılacak olursa o da mefhumen şöyle demektedir: “İslam devleti hicri dördüncü asırda İslam ümmetinin zayıflamasına sebep olan bir takım devletlere, beyliklere ayrıldı. Bu durum istiklâlî düşüncenin zayıflamasına ve en-nihaye âlimlerin kendilerine güvenmemelerinden kaynaklanan mezhep taassubuna düşmelerine vesile oldu. Aralarında haset zahir oldu. Bu durum karşısında bir takım âlimler imamların bina ettiği fıkıhın zarar görmesi korkusuyla insanları geçmiş mezheplerden birine iltizam etmeye çağırdılar. Bu sebeple, ehli olmayan kimselerin içeriye girme korkusunu taşıdıklarından dolayı içtihat kapısını kapattılar. Fakat bu durumun geçici bir durum olarak değerlendirilmesi ve buna sebep olan bir takım mücibâtın zail olması neticesinde hükmün aslına [4] dönülmesi gerekir. Burada bahsi yapılan içtihattan maksat ise sadece yeni çıkan meseleler karşısında yeni görüşler üretmekten ibaret olmayıp, hiç kimsenin mezhebine kayıtlı kalmaksızın bizzat delillerin kendisine bakmaktır. Esasen Şia mezhebi ehil olan kimselere nisbetle içtihat kapısını açık bırakmakla isabet etmişlerdir. İçtihadı cüretli olmalıyız ve korkmamalıyız. Ne olaydı bilseydim, Ebu Hanife bu gün olsaydı, bu gün camialarda bulunan hocaların ve günümüz âlimlerinin şu vaziyetine râzı olur muydu? Muhtelif ilimler tedvin edildikten sonra, bu hususlarda farklı bir takım eserler telif edildikten sonra içtihat şartlarını haiz bulunmak zor bir şey değildir. Şu kadarı var ki; kendine has yeni bir usul ve kaideler icat etmek suretiyle müstakil/mutlak içtihadı günümüz açısından imkan bulunmadığı meselesi de inkâr edilemez. [5]

Usul-i Fıkıh dalında Türkçe olarak kaleme alınmış eserlerden biri olan “Fıkıh Usûlü” isimli eserin sahibi Fahrettin Atar da bu mesele ile ilgili

şunları söylemektedir: “Bilindiği gibi Müslümanların hayatlarını düzenleyecek kural ve açıklamalar Kur’an ve sünnette bulunmaktadır. Keza müçtehitler de Kur’an ve sünnetin ışığı altında Müslümanların hayatlarını düzenleyecek hükümleri tespit etmişlerdir. Bu hükümler, fıkıh kitaplarında bulunmaktadır. Ancak Kur’an, sünnet ve fıkıh kitaplarında kıyamete kadar vuku bulacak olayların bütününe açık hükmünü bulmak mümkün değildir. Bu sebeple Müslümanlar karşılaştıkları problemlerin açık hükümlerini bunlarda bulamayabilirler. İşte müçtehitler, içtihatlarıyla Müslümanların çözüm bekleyen problemlerine Kur’an ve sünnet’in ışığı altında yeni hükümler elde ederek çözüm getirebilirler. Bu şekilde hem Müslümanların problemleri çözülür, hem de İslam hukuku gelişir.

Kur’an-ı Kerimde dolaylı veya dolaysız olarak içtihadın teşvik ve emredildiği görülmektedir.^[6] Peygamberimizin ashabını içtihat etmeye teşvik ettiği de bilinmektedir. Nitekim Peygamber (s.a), Muaz b. Cebel’i Yemen’e kadı tayin ederken ona “Hangi esasa göre hüküm vereceksin, Ya Muaz?” diye sordu. Muaz^[7] cevaben “Allah’ın kitabına göre, onda bulamazsam sünnet ile onda da bulamazsam kendi re’yimle içtihat ederim” dedi. Peygamberimiz bu cevaptan son derece memnun olmuş ve Allah’a duada bulunmuştur.^[8] Peygamberimiz “ Bir hâkim hükmederken içtihat eder ve içtihadında isabet ederse iki, hata ederse bir sevap vardır” buyurmuştur.^[9] Âlimlerin ifadelerine göre ictihâd Müslüman toplum için farz-ı ayn veya farz-ı kifayedir. Hiçbir zaman Müslümanların müçtehidsiz kalmaları caiz değildir. Bu bakımdan ictihâd kapısı hiçbir zaman kapanmaz.^[10]

Buraya kadar naklettiklerimiz madalyonun bir yüzü ve bir nispette mücerret nazariyyede kalırsa doğru. Ancak meselenin günümüzdeki tebarüzü ve doğurduğu sıkıntılar zaviyesinden düşünecek olursak durum hiç de anlatıldığı gibi iç açıcı gözüküyor. Hicri 1327 yılında Osmanlı ulemasından ismini tasrih etmeyen birisinin “Beyanu’l-Hak” mecmuasında yayımlanmış konumuzla ilgili makalesinden belli bir bölümü aktarmayı münasip görüyorum: “Ulûm ve sun’un-i saire gibi fıkıh-i şerif de adeta mensuh hükmüne girmeye başladı. Erbab-ı içtihadın fikdanından başka müçtehidînin istinbat eylediği ahkâmı anlayarak havâdise tatbik edecek ehliyetli zevata bile nedret geldi. Bir derecede ki; bu gün Razi gibi İbn-i Hişam gibi bir Nahvî, Sekkâkî Zemahşerî gibi bir mütehassıs-ı belağat, İbn-i Nuceym gibi bir fakih^[11], bir usûlî mevcut değil iken da’va-yı içtihadı kıyam edenlerin adedi hissonulacak derecede çoğalmakadır ki teessüf etmemek elden gelmez. Bu davalar, bu hûd-pesenlikler hep ehliyetsizlikten, makam-ı içtihadın, hatta iftânın büyüklüğünü ehemmiyetini takdir edememekten neş’et ediyor. Hiç içtihat ne demek olduğu, erbab-ı içtihadın akvâl-i muhkemesi hakkiyle idrak olunabilse böyle hayide iddialarda bulunulur mu?

İçtihadın iki rûkn-i rekîni olan tefsir ve hadisi zamanımızda nefsinde

cem eden kimdir ki da'vâ-yi zor-i içtihatda paperca-i kıyam olmak cüretinde bulunabilsin?

Kütüb-i tefsirin zâhirini- o da kuvvet-i havâşiyle- bir dereceye kadar hal eylemekle, şuruha müracaatla, bir iki hadisin metnini sathî olarak anlayabilmekle insan müçtehit olsa bu gün millet-i İslamiyye hakikaten bahtiyar olurdu. İmam Ebu Yusuf'un yalnız mensuh olarak yirmi bin hadis mahfûzu bulunduğunu fukaha tasrih edib duruyor. O halde nasıl oluyor da ezberinde yirmi hadis değil yirmi mesele-i fıkhiyye olmayanlar içtihat davasında bulunuyor. Vakıa bazı usûliyyûn metn-i Kur'an'ın hıfzı şerait-i içtihattan değildir demişler. O halde içtihad için hıfz-ı hadise pek çok ihtiyaç yok ise de kesret-i mahfûzâtın husûl-i melekeye pek büyük tesiri olduğu da kabil-i inkâr değildir. Çünkü müçtehit odur ki: Mısırdaki otuz cild üzerinde derdest-i tab' olan "Mebcut" gibi bir eser-i mühimmi zindan-ı ibtilada kuşenîşin-i ıztırab iken an zahri'l-kalb alâ tariki'l-implâ te'life muktedir olur.

İçtihadın imkânı zatisini kimse inkâr etmez. Fakat imkânın vücut iktiza eylemediğini de tasdik etmeyen bir âkil yoktur. Binaen aleyh bir milletin müteaddid esnâfı inkıraz halinde bulunur iken artık o milletde içtihad gibi bir emr-i hatîrin uhdesinden gelecek zevatın vücudu tasavvur olunabilir mi? Bu gün içtihadta iktidarın zevatın vücudiyetini iddia müçtehidîn devrindeki her sınıf içinde bulunan erbab-ı liyâkatin mevcudiyetini iddia demektir. Çünkü "Tahrir-i İbn Hümam" da beyan edildiği veçhile şerait-i içtihattan biri de ihata-i mesail-i fıkhiyye olmasına göre müçtehid demek mesail-i fıkhiyyeyi muhit demek olacağından fıkıh gibi bir ilm-i küllîyi ihâta ve sair şerait-i içtihadı cem etmiş bir zatın vücuduna ihtimal verilince ilm-i cüz'î de mesela nahivde bir sahib-i melekenin mevcudiyeti evleviyetde kalır. Bu ise hilaf-ı mahsûstur.

İnsad-ı bab-ı içtihat [\[12\]](#) öyle tevehhüm edildiği gibi bazı mütefakkihînin hayal hanesinde vücut bulmuş bir efsane değil belki İbn Hümam gibi bir çok meşayih-i Hanefiyye Gazali gibi Kaffâl gibi muhakkikin-i Şafiiyye tarafından mansus bir meseledir. Zaten asrın içtihattan cevaz-ı hüluvvu beynel-Usuliyyîn müttefakun aleyhtir. Bazı Hanâbile her zaman için müçtehide lüzum göstermişlerse de serd ettikleri edille müzeyyef olmakla hilaf-ı mezkûr ehemmiyetden aridir. [\[13\]](#)

Asrımıza yakın zamanlarda yaşamış mühim simalardan Muhammed Enver Şah el-Keşmîrî, fıkıh haricinde nakli ve akli ilimlerde hiçbir imamı taklit etmediğini söyledikten sonra Fıkıh ilminde Ebu Hanife'yi taklit ettiğini söyler. "Fıkıh haricinde her bir ilimde kendime has görüşüm vardır" diyen el-Keşmîrî, fıkıh ilminde müçtehitlerin idrak kabiliyetlerine hayret ettiğini ve ufuklarının derinliğinden dolayı hayrete düştüğünü belirtir. Bu ifadeleri ondan nakleden Yûsuf el-Bennuri, şu ifadelerden ibret alınması gerektiğini

halbuki el-Keşmiri'yi şayet fıkıh mesailini tahlil ederken, imamların ihtilaflarının menşeiini tetkik ederken ve bir kısım kavilleri diğerleri üzerine tercih ederken görseydiniz akan bir sel yahut dalgalanan bir deniz görürdünüz” demektedir. [14]

Son Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi “Mevkifu’l-Akl” ında bu konuya dair şunları söylemektedir: el-Menâr isimli mecmuânın sahibi Reşid Rıza üstadı (Abduh) gibi âlimlerin donukluğundan çok şikâyetçi olur ve içtihad kapısının açılmasını çok isterdi. Halbuki bu kapıyı kapatanlar içeriye ehil olan kimseler girmesinler diye kapatmışlardı. Sanki bu kapının açılmasını isteyenler şöyle demektedirler: “Kendisini içtihadta ehil görenler içtihad etsinler. İçtihad eden bu kimse isabetli davranmazsa bile hata eden bir müçtehit olmuş olur ki ona da bir ecir vardır. Üstelik isabet edene iki, hata edene bir ecir verilme meselesi içtihad mertebesini hâiz kimselere mahsustur. Haddini bilmeyen ve müçtehid olduğundaki içtihadı kendisini müçtehit yapan kimseye ise sapan ve saptıran kimsenin günahı vardır. Şunu bilmiş oldun ki; Reşit Rıza ve onun dışındaki kimselerin içtihad kapısını genişletmek hususundaki ğalatı beşere teşri’ hakkını verme haddine gidiyor. Bu da akıl ve nakil cihetinden bâtıldır. [15]

İçtihat hakkında yazılıp söylenenler, bu kapının kapanmadığını ve halen içtihat edilebileceğini savunanlar zaviyesinden olsun veya kapandığını savunan kimseler zaviyesinden olsun farklılık arz etmemektedir. Bunun için benzer nakilleri serdederek konuyu maksadından dışarıya çıkarmak da istemiyoruz. Bu meseleyi bitirirken, zamanımız açısından konu hakkında en sahici gördüğüm bir yaklaşımı aktarmak istiyorum. Bu yaklaşım memleketimizin ehl-i sünnet olarak yetiştirdiği son devir kıymetli âlimlerimizden Ahmed Davudoğlu hocaya aittir. O bu konuyla ilgili şunları söylüyor:

“Bazı yaygaracıları peşinen susturmak maksadıyla şunu da belirtmek isterim;

İçtihat kapısı nazariyâta kapanmamıştır. Fakat kullanmamak kararı almak zorunda kalınmıştır. Bunda icma’ hâsıl olmuştur. Bu devirde iki büyük sebepten dolayı bu kapıyı açmanın tehlikeli olacağını Ehl-i Sünnet uleması beyan etmişlerdir:

- I. *İslam âlemi büyük buhranlara ve saldırılara maruzdur. Şimdi içtihat zamanı değil, mevcûdu kurtarıp muhafaza etme zamanıdır.*
- II. *Şu zamanda mutlak müçtehit kalmamıştır. [16] Ayrıca bu devirde fıkıhın muamelat, ukûbat, münakehat, mufarakat, feraiz, evkâf, hudûd ta’zir ve ahkâm-ı sultaniyye gibi hükümleri yürürlükte değildir. Halbuki içtihat en çok bu sahalarda yapılıyordu. Bu devir Müslümanlarına içtihat değil, taklit ve muhafaza lazımdır. Ârif olanlara fazla izahat istemez. Her şeyin zamanı vardır. [17] Evet, son söz olarak söyleyeceklerimiz Davudoğlu hocanın söylediklerinden hiç de farklı olmayacaktır. İçtihat*

kapısını kapatmak zamanımızda ilim ve irfan adına ortaya atılan saçma sapan ve ipe sapa gelmez görüşleri savunmaktan daha şerli değildir. [\[18\]](#)”

[\[1\]](#) Ki büyük bir bölümün müçtehitten kasıtları maalesef bu tarz insanlar...

[\[2\]](#) el-Kevseri, Makalat, (Şer’ullahi fî nazari’l-Müslimîn) s. 163

[\[3\]](#) Eş-Şevkâni, İrşadu’l-Fuhul, II/215

[\[4\]](#) Yani tekrardan içtihat etmenin caiz olduğu şeklindeki hükme

[\[5\]](#) Vehbe ez-Zühayli, Usulu’l-Fıkhi’l-İslami, II/370-374

[\[6\]](#) [Bakara, 150; Nisa, 59; Şûrâ, 38; Âl-i İmrân, 155]

[\[7\]](#) Radıyallahu Anhu

[\[8\]](#) [Ebu Davud, Akdiye], 11]

[\[9\]](#) [Ebu Davud, Akdiye], 2

[\[10\]](#) Fahrettin ATAR, Fıkıh Usulü, s. 311

[\[11\]](#) Kaldı ki, İbn Abidin İbn Nuceym için delile nazar etmeye ehil olmadığını, kaidelere göre istinbat ve tahriç yapması şöyle dursun başkasının tashihine muhalif bir tashih yaptığında dahi bu tashihinin mu’teber olmayacağını söylemektedir. Bkz. Şerhu Ukud-i Resmi’l-Müftî, s. 77

[\[12\]](#) İctihad kapısının kapatılması

[\[13\]](#) Bkz. Ali Bayram, M. Sadi Çögenli, Muhammed Abduh Reşit Rıza ve İctihad, s. 169-171

[\[14\]](#) Abdülfettah Ebu Gudde, Teracimu Sitte min Fukahai’l-Âlemi’l-İslâmî, s.40

[\[15\]](#) Mustafa Sabri, Mevkifu’l-Akl, IV/350

[\[16\]](#) Suudi Arabistan’da Vehhabi Ulemasından ve müçtehit olduğu iddia edilen bir zat, dînî bir mecmuada dünyanın küre şeklinde olmadığını ve dönmediğini iddia etmiştir. [Davudoğlu hoca’nın dipnotu]

[\[17\]](#) Ahmed Davudoğlu, Dini Tamir davasında Din Tahripçileri, s. 377-378

[\[18\]](#) Buna benzer bir söz için bkz. **Ebu Gudde, Teracimu Sitte min Fukahai'l-Âlemi'l-İslâmî**, s. 134